

MAKALE TÜRÜ / ARTICLE TYPE (Değiştirmeye Çalışmayınız)

RETORİKTE PRATIĞE SİYASAL İDEOLOJİLER VE EKOLOJİZM: BAĞLANTILARI ÜZERİNDEKİ TEMEL UNSURLAR

POLITICAL IDEOLOGIES AND ECOLOGISM FROM RHETORIC TO PRACTICE: MAJOR FACTORS IN THEIR NEXUS

Dr. Öğr. Üyesi Korkmaz YILDIRIM¹

ÖZ

Bu çalışmanın amacı ekolojizm düşüncesi ile sosyopolitik ve demografik unsurlar arasındaki ilişkiyi incelemektir. Özellikle bireylerin politik tercihleri ile ekolojizm düşüncesine verilen önem düzeyi arasındaki ilişkinin kültürler arası nasıl değişim gösterdiği ve bu durumun ekolojik sorunlara yönelik geliştirilen politikaları nasıl etkilediği akademik ve politik alanda tartışılan konular arasındadır. İdeolojilerin yanı sıra demokrasinin önemi, mülkiyet haklarına bakış ve postmateryalist değerlere yönelim gibi siyasal ve kültürel unsurlar ile cinsiyet, yaş, eğitim, gelir düzeyi ve ülke gibi demografik etmenlerin bireylerin ekolojik tercihleri ve politik yönelimleri üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda 7. Dalga Dünya Değerler Araştırmalar (2017-2021) anketi sonuçları dikkate alınarak ilişki düzeyi Ki-Kare (X²) Analizi ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda siyasal ideolojiler, mülkiyet, postmateryalist değerler ve demokrasi gibi sosyopolitik ve kültürel bileşenlerin demografik etmenlerden daha fazla ekolojik düşünce ve politik destek üzerinde belirleyici bir etki düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Siyaset, Siyasal İdeolojiler, Ekolojizm, Çevrecilik, Politik Destek.

JEL Sınıflandırma Kodları: Q50, Q56, Q00.

ABSTRACT

The aim of the study is to explore the level of relationship between the idea of ecologism and sociopolitical, demographic, and cultural factors. In particular, how the relationship between the political preferences adopted by individuals and the tendency towards ecological worldview varies between cultures, and how it affects the policies developed for dealing with ecological problems are among ones discussed in the academic and political field. In addition, it is argued that political and cultural values such as the significance of democracy, property issues, postmaterialist values, and demographic factors as gender, age, education, income level and country have a determining effect on the ecological privileges. In this context, considering the results of the 7th Wave World Values Research Survey (2017-2021), the level of relationship between the variables is tried to be estimated with the Chi-Square (X²) analysis. As a result of the study, it is concluded that sociopolitical, and cultural factors such as political ideologies, view of property status, postmaterialist values, and democracy have a more determinant level of relationship in orientations to ecologism and political support compared to demographic factors.

Keywords: Green Politics, Political Ideologies, Ecologism, Environmentalism, Political Support.

JEL Classification Codes: Q50, Q56, Q00.

¹ Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, korkmaz.yildirim@erdogan.edu.tr

EXTENDED SUMMARY

Purpose and Scope:

The need for reassessment of the human-nature rapport and the idea that only economic growth should observe ecological limits have been attached by contemporary political ideologies since 1960s. The attention of the academic research on this subject has been the differences between ecologism and other political ideologies. In this sense, contemporary political thoughts such as liberalism, conservatism, socialism, anarchism, feminism, and fascism have different responses to the protection and development of ecological values in modern societies. For this reason, individuals' attitudes and beliefs assessed in different places in the spectrum of political ideology about environmental problems also differ from each other. In this regard, the political ideology adopted by individuals comprises important clues about how to answer these ecological problems. Political ideologies among individuals differentiate respond to the questions such as whether the existing institutional and legal structure concerning environmental policy approaches should support investment and entrepreneurship for profit, or whether it will be more profitable to protect existing environmental values in the long run. That is, political ideologies have played a decisive role in citizens' perception of human-nature relations, on the role of the State in the changes that need to be taken to achieve a sustainable society and democracy in the protection of environmental values, duties and responsibilities. In this respect, the political tendency among persons on ecological problems has also a shaping effect on the development and implementation of protective and preventive policies. Besides a number of socio-political and demographic factors such as education, age, income, gender, as well as the priority for economic development, property status, and democracy, post-materialistic values have a significant impact on individuals' perception of the ecological worldview, apart from political ideologies as well. In this context, the focus of this study is to examine the relationship between political ideologies and the political preference toward the protection of environmental values across the country. It is aimed to empirically explain the relationship between environmentalist attitudes and behaviors of individuals and factors such as property, democracy, post-materialistic values, as well as political ideologies in the study. The research question of the study is how the relationship between the political preferences adopted by individuals and the tendency towards ecological worldview varies between cultural factors, and how it affects the policies developed for dealing with ecological problems argued in the academic and political field.

Design/methodology/approach:

Individuals' attitudes towards ecological values and political preferences adopted in this direction can be used as a pointer of the general tendency in society. In this respect, the responses supported by citizens who participated in the integrated survey questions from 32 different countries within the scope of World Values Research (2017-2021) were utilized in the study. World Values Research data and all related survey documents are freely available to the public on the website. In this context, Chi-Square (χ^2) Analysis was used in the study to examine the relationship between factors, especially political ideology that is effective on the ecological worldview for people.

Findings:

The results of the analysis carried out in the context of environmental policy indicate to what extent political, cultural norms and demographical parameters have explanatory power on the change of citizens' attitudes and behaviors towards the pro-environmental support and tools applied in environmental issues. However, since most of the studies on this subject have been carried out with narrow samples for democratic and developed countries, it is very difficult to obtain inferences for other countries based on these results. In this respect, it is important to explain and statistically test essential factors that affect the ecological values and norms of citizens in their political preferences.

Conclusion and Discussion:

In this context, the results of the study demonstrate that political ideologies, democratic beliefs, and post-materialist values adopted have explanatory power on ecological thought by individuals. Similarly, it is found that demographic factors such as gender, age, education level, income level, and country have significant relation with the preferences of individuals on this subject. In addition, based on results of the study, it is noteworthy that sociopolitical and cultural components such as political ideologies, post-materialist values, and democracy have a higher level of relationship in ecological world view and political preferences against demographic factors (except for the country which was born).

1. GİRİŞ

Siyasal eğilimler ve bireysel tercihler, ekolojik sorunlara yönelik koruyucu ve önleyici politikaların geliştirilmesi ve uygulanmasında politik desteğin verilmesi açısından önem arz etmektedir. Bireylerin ekolojik dünya görüşünü benimsemeleri ve politik destek sunmaları üzerinde siyasal ideolojiler başta olmak üzere ekonomik gelişmişliğe verilen öncelik, mülkiyet durumu, demokrasiye atfedilen önem, post-materyalist değerler yanı sıra eğitim, yaş, gelir düzeyi, cinsiyet gibi sosyopolitik ve demografik unsurlar etkili olmaktadır. Siyasal ideoloji spektrumunda farklı yerlerde konumlanan bireylerin ekolojik sorunlar hakkındaki görüş ve düşünceleri de farklılaşmaktadır. Söz konusu farklılıklardan kastedilen ise ekolojik sorunlar ile mücadelede başvurulan politika ve stratejilere yönelik bireyler arasında oluşan farklı düşünce ve fikirlerdir. Bu husus ise politikalara destek ya da karşı olma hali ile sonuçlanmaktadır.

Ekolojizm retoriği, bireylerin çevre politikalarına yaklaşım biçimlerini; toplum-doğa arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini, bu ilişki düzenine ulaşmak için iktisadi, siyasi ve toplumsal yapıda ne gibi değişikliklerin elzem olduğunu, mevcut politik uygulamalar ve yönetsel değişiklikler ile ekolojik sorunların üstesinden gelinip gelinemeyeceğini gibi sorulara yönelik verilen cevaplara göre şekillenmektedir. Bireylerin benimsedikleri siyasal düşünceler başta olmak üzere çok sayıda unsur, söz konusu sorulara nasıl cevap üretebileceği hususunda yol gösterici olmaktadır. Şüphesiz bu soruları çoğaltmak mümkün ancak bu çalışmanın temel merak konusu, siyasal ideolojiler başta olmak üzere ekolojizm dünya görüşü üzerinde etkili olan unsurları teorik ve pratik yönlerini incelemek, ekolojizm düşünce retoriğini ampirik olarak test etmek, bilimsel ve politik çıkarımlarda bulunmaktır.

Ekolojizm düşüncesinin benimsenmesinde temel belirleyici olarak siyasal ideolojiler gösterilmektedir. Ekolojizm retoriği ise 1960'lı yıllardan sonra insan-doğa ilişkisinin gözden geçirilme ihtiyacı ve salt ekonomik büyümenin ekolojik sınırları gözetmesi düşüncesi, geleneksel siyasal ideolojiler tarafından içselleştirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Zira bu konuda yapılan çalışmaların ağırlıklı odak noktasını, ekolojizm düşünce sisteminin diğer siyasal ideolojiler ile olan farklılıklarının neler olduğu, bir ideoloji olarak kabul edilip edilemeyeceği ve bu düşünce sisteminin kendi içerisinde barındırdığı özel vasıflar gibi hususlar oluşturmuştur. Nihayetinde bu çalışmalarda reformistlikten radikalliğe uzanan ve geniş bir yelpazede dağılım gösteren insan-doğa ilişki retoriği yanı sıra ekonomi, siyaset ve toplumsal yaşama ilişkin fikirleri içeren ekolojizm düşüncesini diğer ideolojilerden ve kendi içerisinde farklılaşmaya iten sebepler açıklanmaktadır. Ancak yapılan değerlendirmeler sadece ya ekolojizm ve çevrecilik ideolojisinin modern yaşamda savunduğu temel değerleri ve ilkeleri ya da diğer ideolojiler ile olan ilişkisi ekseninde ortaya çıkan eko-liberalizm, eko-muhafazakarlık, eko-sosyalizm, eko-faşizm, eko-feminizm gibi "melez ekoloji düşünce"leri teorik olarak açıklamakla yetinmektedir. Şüphesiz bu çalışmaların akademik bilgi açığını önemli oranda kapatmış olmaları önemlidir. Ancak bu düşünce sistemlerinin pratik alana yansımaları ve ekolojizm retoriğinin politik bir konu olarak değerlendirilmesindeki izdüşümleri göz ardı edilmesini gerektirmez. Bununla birlikte ekolojizm ve çevreciliğin düşünsel gelişimi kadar pratiksel boyutuna hitap eden politika ve strateji boyutları önem arz etmekte ve ampirik olarak şimdiye kadar yapılan savların test edilmesini gerektirmektedir.

Bu kapsamda çalışmanın odak noktasını farklı kültürlerde siyasal ideolojiler başta olmak üzere sosyo-demografik unsurlar ile ekolojik değerler ve bireysel tercihler arasındaki ilişkinin ampirik olarak incelenmesi oluşturmaktadır. Çalışmada siyasi ideolojilerin yanı sıra bireylerin ekolojizm düşünce eğilimleri, mülkiyet, demokrasi ve post-materyalist değerler gibi konulardaki tercihleri arasındaki ilişki düzeyinin açıklanması amaçlanmaktadır. Aynı zamanda ekolojizm dünya görüşü ile bireylerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir seviyesi ve yaşadığı ülke gibi demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek bu çalışmanın temel amaçları arasındadır. Bu kapsamda 7. Dalga Dünya Değerler Araştırmalar (2017-2021) anketi sonuçları dikkate alınarak ilişki düzeyi Ki-Kare (X²) Analizi ile tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu yöntem ile kategorik özelliklere sahip olması sebebiyle değişkenler arasındaki ilişkiler ikili olarak analiz edilmiş, her bir değişkenin bireylerin ekonomik kalkınmışlığa karşı ekolojizm düşüncesine yönelmelerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadığı sorgulanmıştır. Farklı kültürlerden elde edilen kapsamlı anket verilerinin kullanılması ile dillere pelesenk olan ekolojizm retoriğinin, pratikte benzer eğilime sahip olup olmadığının sorgulanması çalışmanın özgün niteliğini artırmıştır.

2. EKOLOJİZM İLE SİYASAL İDEOLOJİLER ARASINDAKİ "GRİ" ALANLAR: KURAMSAL BAKIŞ

İdeolojiler ile ekolojik değerlerin korunması ve geliştirilmesi arasındaki ilişki çoğu çalışmanın ortak amaçları arasında yer almasına rağmen, geliştirilen savların hepsini aynı kategoride değerlendirme şansı yoktur. Bu konuda ki en temel farklılaşma "çevrecilik ve ekolojizm" retoriği şeklinde olmakta, reformist ya da radikal öngörülere

içeren eksenler etrafında gelişim göstermektedir. Bu retorik ise ekolojik sorunların zaman içerisinde ekonomik ve politik çıkarların odağı haline geldiğini, mevcut programların ise ekoloji düşünce sistematığı içerisinde yeniden yorumlanması ve değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bu konuda en fazla vurgu, ekolojizm düşüncesinin insanların karşılıklı bağımlılık ile karakterize edilmesi gereken çok daha geniş bir doğal düzenin parçaları olduğu yönündedir. Bu düzen içerisinde varlıklar birbirlerine bağımlı olduğu varsayılmakta, bireysel iyiliğin artması ile tüm biyosferin iyileşmesi mümkün olacağı beklenmektedir. Bu düşünce biçiminin pratiksel çıktıları ise 1980’li yıllardan sonra çeşitli ülkelerdeki siyasal partilerin politika programları içerisinde ekolojizmin savunmuş olduğu argümanları ve çıkarımları serpiştirmeye başlamaları ile mümkün olmuştur ki; bu durum birçok Avrupa ülkesinde “Yeşiller” akımının ortaya çıkmasına sağlamıştır. 20. yüzyılın sonlarına doğru ise komünist kanadın çökmesi ile radikal ve sol siyasal ideolojileri savunanların uğrak noktası olarak ekoloji hareketlerinin olması ile sonuçlanmıştır. Bu sebeple ekolojizm düşünce sistemi “bir ideoloji olarak” zaman içerisinde etik, manevi ve kültürel bir boyut kazanmış, modernleşmenin arzu ettiği büyük ölçekli üretim faaliyetlerinin toplumsal ve fiziksel çevre üzerindeki etkilerini sorgulayan radikal bir boyuta doğru genişleme göstermiştir. Ekolojizm düşüncesini savunanlara göre sanayileşmiş bir sistem salt bir “büyüme” ilkesine dayanmaktadır. Bu açıdan ekolojizme göre ekonomik büyümenin önemli ölçüde azaltılması, en azından ekolojik kısıtları dikkate alacak şekilde yeniden yorumlanması gerekmektedir.

Birey ve toplumların çevresel hassasiyetleri ve bu yönde gerçekleştirdikleri atılımlar 6. Küresel Çevre Görünüm Raporu (UNEP, 2019) gibi kapsayıcı ve bilimsel raporlar ile ortaya konulmaktadır. Söz konusu raporlar, bir taraftan yasal ve kurumsal atılımları, bir taraftan da çevreciliğin fikrîsel ve düşünsel anlamda geçirmiş olduğu gelişim sürecini açıklamaktadır. Çevrecilikten ekolojizme doğru değişen bu süreci ise tek bir düşünsel çerçevede değerlendirmemektedir. Daha ziyade bu raporlarda salt bir çevre korumacılık anlayışından ekoliberalizm, ekosozyalizm, ekofeminizm, ekoanarşizm gibi radikal kanada doğru yayılım gösteren geniş bir düşünce repertuarından bahsedilmektedir. Ayrıca her bir çevrecilik düşüncesinin öngörmüş olduğu değişim, bireyselden küresele doğru geniş bir teorik ve uygulama alanına sahiptir. Bu sürecin temel belirleyicisi bireyler olduğu için insanların toplum-doğa ilişkisi hakkında görüşleri başta olmak üzere, çevre sorunlarının üstesinden nasıl gelinebileceğine ilişkin benimsedikleri düşünsel ve fikrîsel yaklaşımlar da kendi içerisinde farklılaşmaktadır. Örnek olarak Kılıç ve Tok (2013, s. 247-248)’a göre çevrecilik her hangi bir siyasal ve felsefi özellikleri içermemesine rağmen, ekolojizm, sosyalizm, liberalizm gibi diğer yerleşik düşünce sistemlerinde olduğu gibi siyasal ve felsefi bir derinliğe sahiptir. Son ideolojik hareketlerden biri olarak kabul edilen ekolojizm, sıklıkla çevreciliğin yerine kullanılsa da toplumsal yapının köklü bir şekilde dönüştürülmesini öngören düşünsel bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Salt çevrecilik düşüncesinde ise, doğal kaynaklara yönelik tehlikelerin mevcut siyasal, ekonomik ve kültürel düzen içerisinde çözüme kavuşturulabileceği beklentisi ön plandadır (Harrison ve Boyd, 2018, s. 274). Örnek olarak Dobson (2007, s. 2) iki kavram arasındaki farklılığı:

“Çevrecilik, mevcut değerlerde veya üretim ve tüketim kalıplarında temel değişiklikler olmaksızın çözülebilecekleri inancı sebebiyle çevre sorunlarına ilişkin yönetimsel bir yaklaşımı savunur. Ekolojizm ise sürdürülebilir ve tatmin edici bir varoluşun, insan olmayan doğal dünya ile ilişkisinde, sosyal ve politik yaşam tarzında radikal değişiklikler gerektirmektedir.”

şeklinde açıklamaktadır. Son dönemlerde ise çevrecilik düşüncesinin zihinsel derinliğinin ekolojizm boyutuna doğru kaydığı belirtilmektedir (Yıldırım, 2021a, s. 380). Diğer taraftan ekolojizm düşüncesini diğer geleneksel ideolojiler gibi siyasal sol-sağ spektrumunda sınıflandırmanın kolay olmadığı gibi liberalizm, muhafazakârlık ve sosyalizm gibi yerleşik ideolojiler içerisinde alt bir sınıflandırmaya tâbi kılmak da çeşitli sorunları beraberinde getirmektedir. Zira ekolojizm düşüncesini benimseyenlerin diğer ideolojilerden farklılıklarını teyit etmek istedikleri için kendilerini “ne sağ, ne sol ama daime önde” konumlandırmayı tercih ettikleri belirtilmektedir (Carter, 2007, s. 76). Diğer taraftan “ekolojizm”, modern çağın beraberinde getirmiş olduğu çok boyutlu, karmaşık ve belirsizlik içeren açmazlarına ilişkin ortaya çıkan ve insan-doğa arasındaki düalistik ilişkinin yeniden kurgulanmasını savunan bir düşünce sistemi olduğu söylenebilir. Çevrecilik çok daha uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, ekolojik dünya görüşü 1960’lı yıllardan itibaren modern dünyanın eleştirisi üzerine kurgulanmış, ancak diğer ideoloji hareketleri ile kolaylıkla eklenerek yaygınlık kazanabilmiştir. Şenses (2017, s. 13)’in de ifade ettiği gibi modern çağda öznesi olarak kabul gören insanın, nesnesi konumundaki doğaya karşı baskın ve egemen olması bir bakıma meşrulaştırılmıştır. Bu çarpık ve düalistik yapı ise ekolojizm düşüncesi ile tekrar sorgulanmaya başlanmıştır.

“Ekolojizm ya da çevrecilik bir ideoloji midir?” tartışmasının temel açmazlarından birisi de “ideoloji” kavramının ihtiva ettiği belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Siyaset bilimcilerin çoğu, ideolojilerin toplumsal yaşam üzerinde etkili olduğu konusunda hem fikir olmalarına rağmen, bu kavramı ile tam olarak neyin kastedildiği konusunda uzlaşa sağlayamamaktadır (Baradat,2012, s. 15). Belirli bir etimolojik kökene sahip olan ideoloji kavramı hakkında genellikle“ genişleyici ya da dışlayıcı” bir perspektiften hareket ettikleri gözlenmektedir. İdeoloji kavramını nitelikleri bakımından değerlendirenler; siyasi bir kavram olması, materyalist karakterlere sahip olması, eylem yönelimli olması, kitleleri hedef alması ve basit terimlerle ifade ediliyor olması gibi temel ölçütlere dikkat çekmektedir (Baradat, 2012, s. 17). Benzer şekilde Dobson (2007, s. 3) kavramsal ve pratik yönleri itibariyle bir ideolojiden bahsedilebilmesi için sahip olması gereken üç temel özelliği;

“Toplumun analitik bir tanımını yapmalı ve kullanıcıların siyasi dünyada yollarını bulmalarını sağlayan referans noktalarından oluşan bir “harita” niteliğinde olmalıdır. İkinci olarak öngörülen toplumun doğası hakkındaki görüşleri sürdüren ve yeniden üreten insanlık durumu hakkındaki inançları kullanan belirli bir toplum biçimini reçete olarak sunmalıdır. Son olarak siyasi eylem için bir program sağlamalı veya şu anda içinde bulunduğumuz toplumdaki söz konusu ideolojinin öngördüğü topluma nasıl geçileceğini göstermelidir.”

şeklinde ifade etmektedir. Bu açıklamalar ışığında ekolojizmden farklı olarak çevreciliğin bir ideoloji olamayacağı ilk bakışta düşünülebilir. Ancak bu değerlendirme çoğu araştırmacı tarafından kabul görmemektedir. Örnek olarak Luke (2009, s. 489) bu yöndeki açıklamaları, ekolojizmi daha derin, daha güçlü ve köktenci kökleri olduğu fikrini doğrulamaya çalışırken, çevreciliği sığ ama saygıdeğer koruma geleneklerine benzettiği için indirgemeci bir yaklaşım olarak nitelendirmektedir. Luke (2009, s. 489)’ya göre özde çevreciliğin siyaset dünyasında gezinmek için de bir haritası olduğu ve aynı zamanda insanlık durumuna dair kesin inançları öngördüğü, onları toplumsal yaşama dair temel gerçekler olarak görerek siyasi eylem için bir program önerdiğini belirtmektedir.

Ekolojik değerlerin korunması ve geliştirilmesi konusunda liberalizm, muhafazakârlık, sosyalizm, anarşizm, feminizm, faşizm gibi yerleşik düşünce akımları kendi dünya tasavvurları çerçevesinde çözüm önerileri sunmaktadır. Ekolojinin ideolojik eksenindeki izdüşümleri çerçevesinde ise ekoliberalizm, ekososyalizm, ekofeminizm, ekofaşizm gibi “melez ya da hibrit siyasal akımlar” ortaya çıkmıştır. Bu akımları geleneksel ideolojilerden bağımsız olarak değerlendirilmemesini savunanlar olduğu gibi mevcut ideolojilerin kapsayıcı özelliği itibariyle belirgin bir farklılaşmaya gidilmesine ihtiyaç duyulduğu yönünde görüşler de söz konusudur (İmga ve Olgun, 2012, s. 8). İlk görüşlerden siyasal ideolojilerin çağdaş ekolojik sorunları kapsamına dahil ederek yeni bir boyut kazandıkları anlaşılabilir. Liberalizm, Muhafazakârlık, Marksizm, Feminizm, Anarşizm gibi geleneksel düşünce akımlarda savunulan temel yaklaşımlar çerçevesinde ekolojik sorunlar ele alınmakta, arkasında yatan sebepsel ilişki sorgulanmakta, bu minvalde politik çözüm önerileri ve politik tercihler geliştirilmektedir (Çoban, 2012, s. 62). Ancak teorik olarak ekolojik sorunlar ve siyasal ideolojiler arasındaki ilişkiler üzerinden belirli bir taksonomiye gitmek mümkün olurken pratikte bu süreç zor ve karmaşıktır. Ayrıca bazı araştırmacılar ekolojik zorunlulukların esasen belirli bir siyasi yapı gerektirmediği yönünde fikir birliği sağlamış gözükmektedir. Özünde ekolojizm düşüncesine çok farklı özellikleri olan “kapitalizm” ve “sosyalizm”in dâhil edilmesi ile sürdürülebilir toplumun “çeşitli biçimlerinin” ortaya çıktığına inanmaktadırlar (Ryle, 1988, s. 7). Diğer taraftan araştırmacıların belli bir kesimi ekolojik düşüncenin belirgin bir politik formu belirttiğini düşünmektedir. Örnek olarak ise çevre sorunları ile mücadelede devlet müdahalesi ve merkezi koordinasyonun gerekli olduğu anlayışının piyasaları, kapitalizmi ve ademi merkezîyetçiliği dışladığını belirtmektedirler (Martell, 1994, s. 160). Buna karşılık Dobson (2007) ekolojizmin sahip olduğu özgürleştirici ideolojisi sebebiyle siyasi yelpazenin her daim solunda yer alması gerektiğini ileri sürmektedir. Anlaşılan şu ki; 1970’li yıllardan sonra teorik ve pratik olarak gelişme imkânına kavuşan ekolojik düşünce sistemi diğer yerleşik ideolojilerin sahip olduğu bazı ilkelerden beslendiği gibi salt kendi düşünce zemininde oluşturduğu özel prensipler de söz konusudur. Bu konuda Carter (2007, s. 66) ekolojizm düşüncesinin büyümenin sınırlandırılması ve insan-doğa ilişkisinde insanmerkezli (anthropocentric) yaklaşımdan uzaklaşılması gerektiğini birincil, katılımcı demokratik, ademi merkezîyetçi ve sosyal adalet gibi prensipleri ise ikincil konumda nitelendirmektedir.

Liberalizmin savunmuş olduğu temel ilke ve varsayımların ekolojik endişeleri de içerecek şekilde genişlemesi gerektiğine dair düşünce, ekoliberalizm’in ana çerçevesini oluşturmuştur. Zira liberalizmin savunucuları tarafından ekolojik düşünce ekonomik gelişmişliği engelleyici olarak yaftalanmakta, bu doğrultuda yapılan politikalar serbest piyasa koşullarının işleyişini sekteye uğrattığı gerekçesi ile eleştirilmektedir. Son kertede ekolojizm dünya görüşünün çağdaş liberal demokratik toplumların ön varsayımları ile uyumlu olmamasının

anlaşılması üzerine, liberalizm görüşünün destekçilerini liberal değerler ve gelenekler ile ekoloji düşüncesinin getirmiş olduğu temel savlar arasındaki karşıtlıkları ya da uyumluluk düzeylerini incelemeye yönlendirmiştir. Tam da bu arzunun gerçekleştirilmesi amacıyla “serbest piyasa çevreciliği”nin bir çözüm olarak geliştirildiği söylenebilir. Özellikle liberal kanatta yer alanlara göre ortada bir çevre sorunu varsa, bu sorun piyasaya güvenmemekten, araçlarını etkin bir şekilde kullanmamaktan kaynaklanmaktadır. Serter (2021, s. 70-71)’in de ifade ettiği gibi ekoliberalizm düşüncesi kapitalizm eleştirilerine karşıt olarak teorik ve pratik alanda çeşitli varsayım ve stratejileri içermektedir. Bu sebeple ekolojik kriz olarak nitelendirilecek bir sorunun ortada olmadığı kabulü yanı sıra var olan ekolojik sorunlarının da serbest piyasa çevreciliğinin etkin bir şekilde uygulanmamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Liberalizm ideolojisine göre ekolojik sorunlarının çözümü için mülkiyet haklarının yeniden düzenlenmesi ya da özel mülkiyetin önünün açılması yanı sıra piyasa mekanizmalarının daha fazla etkinleştirilmesi gerekmektedir. Anderson ve Leal (2015, s. 3)’a göre serbest piyasa çevreciliği, çevresel kaynaklar üzerinde özel mülkiyet haklarını koruyarak kişisel çıkarı kaynak yönetimine bağlamaktadır. Mülkiyet haklarının ise sahiplerini eylem maliyetlerini ve faydalarını hesaba katmaya ve ticarete verimliliği artıran kazançlar yaratan piyasa işlemlerini kolaylaştırmaya zorlayacağı düşünülmektedir. Güvenli mülkiyet haklarına dayalı piyasalar ise kaynakların değerini artırmak için merkezi olmayan bir sistemde oluşacağı kabul edilir. Bu sistemde talep edenlere ve tedarikçilere öznel değerlerin nesnel ölçümlerini mümkün kılan fiyatlar çerçevesinde bilgi sağlanacağı kabul edilmektedir. Her iki düşüncenin farklılıkları üzerine yoğunlaşmak isteyen araştırmacılara göre ise özellikle ekoliberalizm’in doğayı doğal kaynak olarak kabul ettiği, insanlar gibi hayvanların doğanın temel tüketicileri olarak değerlendirdiği için eleştirilmektedir (Wissenburg, 2006, s. 26). Diğer taraftan liberal insanmerkezciliğin ekolojist eleştirisinin iki önemli boyutu olarak; bir yanda liberal öznenin (bireylerin) bir eleştirisi, diğer yanda onun doğanın değerine ilişkin kavrayışının bir eleştirisi gösterilmektedir (Wissenburg, 2006, s. 26). Bu sebeple çok yakın zamana kadar liberaller tarafından doğal kaynakların arzındaki kıtlık konusunda endişelenmelerini gerekli kılacak bir sebep olmadığı düşünülmektedir. Onlara göre ekolojik sorunlar kıtlık arzından ziyade talep meselesi olarak kabul edilmekte, doğanın sonsuza kadar yenilenebilir bir bolluk içerisinde olduğu varsayılmaktadır. Bir açıdan bugünün liberal ve adil bir siyasi düzeni, yarın veya sonraki günler içinde geçerli olacağı öngörülmektedir. Ancak ekolojik krizin bunu değiştirdiği, gelecek nesillerinde “büyük fotoğrafa” dahil edilmesi gerektiği düşünülmektedir (Wissenburg, 2006, s. 26). Sonuç olarak ekoliberalizmin savunucularına göre, Şahin (2012, 192)’nin de belirttiği gibi, piyasa ekolojik sorunlarının kaynağı değil aksine çözümlerini içerisinde barındırmaktadır. Bu konuda özel mülkiyet haklarının korunup, gözetilmesi ve özel girişimlerin teşvik edilmesi önem arz etmektedir.

Ekolojizm ve muhafazakârlık düşüncenin paylaştıkları ortak zemini açıklamak oldukça zordur. Bu durumun temel sebebi olarak ise her iki düşüncenin tek bir anlatıma sahip olmaması gösterilmektedir. Örneğin Muhafazakârlık otorite savunuculuğu, kültürel ve ahlaki mutlaklığı destekleyen gelenekçilerden serbest piyasa ve ekonomik özgürlüğe savunulara kadar geniş bir yelpazede değişim göstermektedir (Pilbeam, 2012, s. 219). Türk (2018, s. 244)’ünde ifade ettiği gibi “muhafazakârlık, diğer kapsayıcı siyasal ideolojilerde olduğu gibi kendine has bir tarihsel serüven içinde Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası özelinde farklı görünüm kazanmış, 18. yüzyılda şekillenmeye başlayan felsefi kabullerini ise zaman içinde derinleştirmiş, yirminci yüzyılda yeni biçimler almış bir dünya görüşüdür”. Benzer şekilde çevrecilerde radikal ve reformist olmak üzere farklı bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Arne Naess’in “derin ve sığ” ekoloji sınıflandırması benzer gerekçelerle yapıldığı belirtilmektedir. Bu açıdan bazı araştırmacılar muhafazakârlığın sığ kanatta yer alması gerektiğini ya da “ekolojizm”den ziyade “çevrecilik” ile ilişkilendirilebileceğini ileri sürmektedir.

Benzer şekilde araştırmacılar arasında muhafazakârlık ideolojisi ile ekoloji düşünce arasındaki ilişkinin açıklanmasında iki farklı akımın öne çıktığı gözlenmektedir. Birinci kanatta yer alanlar, ekolojistler ile muhafazakârların savunmuş olduğu dünya görüşlerinin belirli ölçüde örtüştüğünü savunmaktayken (bkz. Gray, 1993, s. 123; Scruton, 2007, s. 8; Dobson, 2007, s. 160), ikinci kanatta yer alanlar ekolojistleri radikalle suçlamaktadır. Örneğin Gray (1993, s. 123) muhafazakârlığın özellikle derin ekolojistler ile aynı yerde durması gerektiğini ileri sürmektedir. Benzer şekilde Gray (1993), klasik liberealizm’e yöneltilen eleştiriler ile muhafazakârlık ve ekolojizmin ortak noktalara sahip olduğunu belirtmektedir. Scruton (2007, s. 7) ise muhafazakârlık düşüncesine göre özgür girişim ideolojisini dünya kaynaklarına saldırı olarak değerlendirmektedir. Aralarındaki benzerlikleri ön plana çıkarma gayretinde olanlar, özellikle romantizm akımında olduğu gibi sanayi öncesi döneme hasret ve aydınlanma çağı düşünce sistemi ve rasyonalite vurgusunun eleştirisi konusunda benzeştiklerini vurgulamaktadır. Politik ekolojistler belli ki bir nebze olsun doğa üzerindeki kontrolün mümkün olduğuna inansalar da, insanların doğaya “müdahale etme” kararlılığının ekolojik sorunlarımızın bir parçası

olduğu konusunda hemfikirdirler (Dobson,2007, s. 159). Benzer şekilde Martel (1994, s. 140), çevrecilerin insanları doğaya karşı daha alçakgönüllü ve uzlaşmacı olmaya, onun yasalarına ve ritmine uyum sağlamaya ve daha az harcama yapmaya teşvik etmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu açıdan insan kapasitesi hakkındaki aydınlanmacı fikirlere, rasyonellik ve ilerleme ve yeniliğe bağlılığa karşı şüpheli ve eleştirel yaklaşılması gerektiğini belirtmektedir. Gray (1993, s. 137) hem çevrecilerin hem de muhafazakârların yeni teknolojilerin veya yeni sosyal uygulamaların büyük ve öngörülemez sonuçlara sahip olduğunu, özellikle de ölçülemeyen ancak potansiyel olarak yıkıcı riskler içerdiğini belirtmektedir. Bu fikir ise özellikle ekolojizm ilgili yazında “ihtiyatlı olma”, muhafazakâr yazında ise “basiretli, temkinli ya da sağduyulu olma” gibi ifadelerle desteklenmektedir.

Benzer şekilde ekolojistler tarafından yapılan modernlik eleştirilerinin daha öncesinde muhafazakâr dünya görüşünü savunanlar tarafından dile getirildiği düşüncesi yaygındır. Her iki düşünce sisteminde mevcut nesil yanı sıra gelecek nesiller için tarihi ve kültürel mirasın korunup gözetilmesi ve geçmiş-bugün-gelecek arasındaki sosyal ve sistematik bağın sürdürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Liberallerin savunduğu özellikle bireysellik ilkesine karşı olarak ise her iki düşünce sistemi toplumsal yapı ile ekolojik sistemlerin ortak özelliklerinden hareketle, tekilden ziyade bütünü korumasını esas almakta, tekilin iyi olması bütünü korumanın garantörü olduğu tezine dayandırılmaktadır. Benzer şekilde ekomuhafazakâr düşüncenin savunucuları, teknik ilerlemeye kuşku ile yaklaşmaktadır. Nitekim (Türk, 2018, s. 250)’ün de ifade ettiği gibi; teknik gelişme aydınlanmanın yücelttiği araçsal akıl üzerine ve pozitivist bir bireyciliğe yaslanmaktadır. Araçsal aklın ürettiği teknik ve ilerleme arasındaki bu bağ ise ihtiyatlı değişim fikrini ve her türden muhafaza etme refleksini dönüştürmektedir. Bu açıdan ekomuhafazakâr düşünce aydınlanma, araçsal akıl ve fetişleştirilmiş ilerleme nosyonu, ekolojik sorunların arkasında yatan karmaşık zihinsel örüntünün temel dayanağı oluşturmaktadır. Diğer taraftan muhafazakârlık ile ekolojik dünya görüşünün farklılıklarını ön plana çıkarmak isteyen çalışmalar da söz konusudur. Özellikle her iki düşüncenin insan doğası tasvirinde farklılıklarını ön plana çıkarmak isteyen çalışmalar da söz konusudur. Özellikle her iki düşüncenin insan doğasına uygun olarak ekolojik, siyasi ve toplumsal yapının otoriter, hiyerarşik silsile olarak tasarlanması gerektiği inancı yokunken, ekolojik düşünce sisteminde değişime adapte olabilen insan doğasına uygun olarak toplumsal yapıda radikal değişimlerin yapılması yönündeki görüşler yaygındır. Daha da önemlisi muhafazakârlığın insan kutsiyetliği, ekolojistlerin diğer varlıklarında sahip olduğu içsel değerler savı sebebiyle eleştirilmektedir. Dobson (2007, s. 162)’a göre kültürün para birimi olarak doğaya bu şekilde değer vermenin, muhafazakâr savunucularını politik-ekolojiden ayırmaktadır. Ekolojistlere göre bu durumun temel sebebi olarak ise doğadaki değeri kendi içinde anlamlı görmesi ve bu değer gelenek ve kültür biçimindeki insanlık tarihinden değil, doğal tarihten gelmesidir. Bununla birlikte her iki düşünce sistemi arasında belirgin bir uyumsuzluğun olduğunu belirten araştırmacılar da söz konusudur. Örnek olarak ise ekolojizm ideolojisinde yer alan anti-hümanist tutumun muhafazakârlıkta olmadığı fikri ileri sürülmektedir. Muhafazakârlık düşüncesine karşı ekolojistlerin eleştirel duruşu tam da bu değerlendirmeden kaynaklanmaktadır (Pilbeam, 2012, s. 219).

Diğer taraftan çevreciliğin özellikle “sosyal adalet” gibi temalara son dönemlerde vurgu yapması ekolojizm ile sosyalizm düşüncesi arasındaki ortak noktalarının tekrardan değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. İlk bakışta insanmerkezli yaklaşımları ve ekonomik gelişme politikalarını destekleyici özellikleri sebebiyle sosyalizmin, ekolojizm dünya görüşünden farklılaştığı yönünde genel bir eğilimin öne çıktığı gözlenmektedir. Ekolojistlere göre sosyalizm, kapitalizmde olduğu gibi Aydınlanma Çağı’nın beraberinde getirmiş olduğu iktisadi, siyasi ve toplumsal değerleri savunmakta, elde edilen kazanımları gerekçe olarak göstermektedir. Nitekim ekolojizme göre her iki akımda insanın doğa üzerindeki öncelikli konumunu savunmakta, özgürlük, eşitlik gibi temel değerlerde kazanımların materyalist bakış ile elde edileceği kabul edilmektedir. Ayrıca sosyalist akım içerisinde konumlandırılan Marksizm ve Sosyal Demokrasi savunucuları arasında ekolojik dünya görüşünün sahip olduğu değerler sebebiyle kendilerinden farklılaştığını düşünenler olduğu gibi her iki düşünsel akımın ekolojik bir bakış ile uyumlaştırılması gerektiğini savunanlar da yer almaktadır. Keleş vd. (2012, s. 298)’in de belirttiği gibi ekososyalizmin özsel niteliğini, ekolojik dengenin korunmasını önceleyen çoğunlukla ütopyacı modellerle, sosyalizm düşünce sisteminin kabul ettiği modeller arasındaki benzerlikler kurulmaktadır. Bu açıdan ekososyalizm Marksist ve köktenci sol akım olarak kendi içerisinde farklılaştığı söylenebilir. Marksist akıma dayanan ekososyalist düşünürler doğanın ve emeğin sömürsü şeklindeki benzerliklere vurgu yaparken, sol akımın savunucuları doğaya yabancılaşma, devlet denetimi, merkeziyetçilik, kâr gibi kapitalist toplumsal düzenin çıktıklarına odaklanmaktadır. Özellikle gereksinimlerin belirlenmesinde materyalist bakış sebebiyle eleştirmekte, kaynakların paylaşımında eşitlikçiliği ve ademi merkeziyetçiliği savunmakta, özel iyeliğe karşı çıkmaktadırlar (Keleş vd., 2012, s. 298). Marksist kanatta yer alanlar ise çevre sorunlarına yönelik değerlendirmelerini kapitalist sistem ve ekonomik bileşeni olan serbest piyasa eleştirisi üzerine inşa etmektedir. Carter (2007, s. 71)’ın ifadesi

ile “çağdaş ekolojik krizi yaratan, rekabetçi ve dinamik pazarın egemenliği, sermaye biriktirme ihtiyacı, dizginsiz kâr arayışı, yıkıcı teknolojilerin kullanımı ve ekonomik çıkarların hegemonyası ile karakterize edilen kapitalizmdir”. Bu sebeple ekolojik dünya görüşünü savunanlar, kapitalist ilişki düzeni ve kurumlarını yeterli düzeyde ekolojik sorunlarının ana kaynağı olarak görmediklerinden dolayı sosyalistleri eleştirmektedir.

Ekosozyalizm, ekolojik sorunların temel sebeplerinin kapitalist üretim ilişkileri ve onun uzantısı konumunda olan kurum ve yapıların olduğu tezden hareketle, mevcut düzende radikal değişiklikler yapılmadan ekolojik sorunların çözülemeyeceği düşüncesi benimsenmektedir (Görmez,2015, s. 86). Ekolojik yaşamla ilgili krizler, kapitalizmin ötesinde radikal alternatifler gerektirmektedir. Bu alternatif değişimin ise doğanın ekolojik bir bakış ile korunmasına ve özgürlük, eşitlik ve dayanışma değerlerinden ilham alan sosyalist bir toplum için mücadeleye atıfta bulunan bir düşünce ve eylem akımı olan ekosozyalizm ile mümkün olabileceğine inanılmaktadır (Betto ve Löwy, 2010, s. 98). Ekosozyalistlere göre ekolojik bir toplumun sahip olması gereken temel özellikler ise adil, eşitlikçi, rasyoneliktir, ki bu da ancak ekolojik siyasetin daha fazla radikalleşmesi ve kapitalizmden kopuşu ile mümkün olacaktır. Bu açıdan sosyalist hareketler ekolojik hareketler ile ortak hareket etmeli, insan-doğa ilişkisinin sahip olduğu değerler, kalkınma, sanayileşme ve insan ihtiyaçları tekrar ele almasını gerektirmektedir (Benlisoy, 2012, s. 267). Bir açıdan ekosozyalizm’de; sosyalizmin sınıfsız bir toplum öngörüsü ile insanın doğa ile uyum içerisinde yaşaması önerilerinin sentezlenmesi durumu söz konusudur (Wallis,2001).

Ekosozyalizm’in savunmuş olduğu toplumsal yapının kapsamı gereken özellikler; üreticilerinin üretim araçları ile tekrar bütünleştikleri, doğrudan demokrasi ve kullanım değerini temel aldığı, büyümenin sınırlarına saygı gösterildiği, tüm varlıkların kendine özgü değerlere sahip olduğu, doğanın salt bir kaynak olarak görülmemesi şeklinde özetlenebilir. Ekolojistlere göre emeğin ve doğanın sömürsünün temel sorumlusu kapitalist üretim biçimidir. Bu açıdan emeğin ve doğanın özgürleşme ve kurtuluş mücadeleleri temelde özdeştir (Benlisoy, 2012, s. 263). Bu konuda yapılması gereken kapitalist iktisadi sistemin toplumsal ilişki ve dolaylı olarak doğa üzerindeki tahakkümünün kaldırılmasıdır. Engert vd. (2011, s. 8)’ne göre ekosozyalizm üretim araçların özel mülkiyete dayandırılmadığı bir toplum modeli öngörmektedir. Kârın temel belirleyici olmadığı, ekolojik gereklilik ve insan ihtiyaçlarının demokratik bir ortamda yeniden tanımlandığı, değişim değerinden ziyade kullanım değerinin ön plana çıkarıldığı yeni bir üretim tarzını ortaya koymaktadır. Söz konusu değişimin temel belirleyicileri olarak ise insanların kolektif düşüncelerini mümkün kılacak zaman, yaşam boyu öğrenme ve ekolojik ölçüt gibi parametreler gösterilmektedir. Bu açıdan sosyalizmin, üretim ilişkilerinde (özel mülkiyet yerine kolektif anlayış) bir değişiklikten daha fazlasını gerektirmektedir. Dahası üretici güçlerin, sermaye birikim mantığı tarafından kirlenmiş olduğu yöndeki sığ düşünceler değiştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Betto ve Löwy, 2010, s. 98).

Geleneksel olarak sol cenahın savunmuş olduğu “dağıtım ve adalet” gibi hususlar ekolojik düşünce ile yakınlaşılmasına sebep olmuştur. Ancak ekolojizm ile sosyalizm arasındaki çekişme alanı çağdaş toplumun hastalıklarının kaynağı üzerinedir. Sosyalistler bu kaynağı kapitalizm olarak tanımlarken, ekolojistler "sanayileşme" hareketini öne çıkarmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ekolojik hareketin kendisini "solun ve sağın ötesinde" olarak görmesinin nedenlerinden biride, geleneksel muhalefet yelpazesinin sanayileşme gibi temel bir anlaşma düzleminde oluşturulduğuna inanmasıdır (Dobson, 2007, s. 166). Benzer şekilde Löwy (2005, s. 18)’e göre ekosozyalist akım politik olarak homojen olmaktan uzaktır. Yine de temsilcileri; kapitalist ve bürokratik biçimindeki üretimi ve ilerleme ideolojisinden kopmak, ilerlemenin sonsuz genişlemesine karşı çıkmak, doğayı yok eden üretim ve tüketim tarzından uzaklaşmak gibi belirli temaları paylaştıklarını kabul etmektedir.

Ekoloji düşünce ile ilişkilendirirken bir diğer siyasal düşünce “faşizm” ve onun otoriter sosyo-politik varsayımlarıdır. Bu konuda Champion (2021, s. 2) ekofaşizmi, “doğal düzene dair romantikleştirilmiş, etno-çoğulcu bir vizyona dönüş yoluyla hayali bir topluluğun yeniden doğuşunu savunan gerici ve devrimci bir ideoloji” olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, ekofaşistler ile ekolojik düşünceyi benimseyenlerin benzer eğilime sahip olduğu kabul edilmektedir. Esasen ekofaşistlerin çevreyi nasıl algıladıkları ve aralarındaki ilişki düzlemindeki insanlığın rolüne ilişkin olarak iki ana akım oluşmaktadır. İlkinde ekofaşistlerin insanlığı karmaşık bir ekosistemin tek bir parçası olarak görmesi ve seçilmiş insanların onu uygun şekilde koruyabileceğine inandıkları “ekosentrik” bir kanat gelmektedir. Bu kanat savunucuları kendilerini doğanın ve tanımlanmış bir yerin ekolojik ihtiyaçlarının münhasır koruyucuları olarak konumlandırmaktadır. İkinci kanatta ise “antroposentrik” ve ırklarını korumanın en önemli görevleri olduğuna inanılmakta, çevreyi korumak, ırkın gelişmesi için esas olduğu düşünülmektedir. Bu görüşü savunanlar doğayı şekillendirdiklerine ve doğa tarafından şekillendirildiklerine inanmaktadır (Champion, 2021, s. 2). Benzer şekilde Zimmerman (1995)’a göre halkın ırksal bütünlüğüne bir tehdit olarak ekolojik yağmalama gösterilmekte ve toplumunun otoriter, askeri ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenmesini

gerekmektedir. Bu kapsamda batılı neonaziler, amerikalı odinistçiler, avrupalı kimlikçiler, avustralyalı üstünlükçüler, radikal çevreciler ekofaşizmin içerisinde değerlendirilebilecek ana akımlar olarak öne çıkmaktadır (Campion, 2021). Ancak Lawton (2019, s. 1) çeşitli sebeplerden dolayı ekofaşistlerin temel amaçları olarak doğanın korunmasının gösterilemeyeceği belirtmektedir. Birinci sebep olarak, göçmenleri, saf ve doğal olan çevreye leke sürdükleri için daha fazla şeytanlaştırıldığını, ikinci olarak ise, Avrupa soyundan gelen yerli nüfusu bu düşünce ile aklanmaya çalışıldığını belirtmektedir. Bu sebeple ekofaşizm akımının, kontrolden çıkmadan önce sürekli büyüyen milliyetçi çevrecilik tehdidiyle yüzleşmesi gerekmektedir.

Toplum ile doğa arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanmasında kadınların önderlik edebileceği tezinden hareketle ekofeminizm düşüncesi yaygınlaşmıştır. Liberal, kültürel, sosyal ve sosyalist olmak üzere kendi içerisinde farklılaşan ekofeminizm hareketi, insan-doğa arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanmasına yönelik farklı yöntemler önerdikleri için birbirlerinden ayrılmaktadır (Çetin, 2005, s. 63; Görmez, 2015, s. 86). Ekofeminizm'e göre, ekolojik sorunların arkasında yatan temel etmen, insanmerkezli bakış yanı sıra ataerkil bir yapı gösterilmektedir (Tong, 2018, s. 242). Mevcut kültürel yapıların sahip olduğu ataerkil özellikler sebebiyle doğa üzerinde kurulan tahakkümün bir benzeri kadınlar üzerinde kurulmakta, kadına ve ona ilişkin değerler küçümsenmektedir (Olgun, 2012, s. 383). Çetin (2005, s. 63-64)'nin aktarımına göre ise ekofeminizmin diğer siyasal düşüncelerden farklılaşması erkek ve kadın arasındaki psikolojik ve biyolojik özelliklerden kaynaklanmakta, kadınlar sahip olduğu özellikleri sebebiyle doğaya daha yakın ilişki kuracağı tezi üzerine kurulmaktadır. Bu akımın savunucularına göre kadın-doğa arasındaki ilişki ataerkil toplumsal yapı ve tarihsel süreç tarafından çerçevelenmektedir (Biehl, 1991). Aynı sosyal ve ekonomik yapıların geniş çaplı çevresel hasarlar ürettiği ve kadınların benzer deneyimi paylaştığı doğa adına tartışmak için daha iyi bir konumda olduğu kabul edilmektedir (Buckingham, 2004, s. 147). Benzer şekilde Warren (1990, s. 125)'e göre ekolojik feminizm, kadınların tahakkümü ile doğanın tahakkümü arasında önemli tarihsel, sembolik, teorik bağlantılar bulunmaktadır. Bu sebeple kadınların ve doğanın ikili tahakkümleri arasındaki düşünsel ve pratik bağlantıların, bir tahakküm mantığı ile karakterize edilen baskıcı bir ataerkil bakış çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Kültürel değerler ve ilişki biçimlerinin yeniden düzenlenmesi için radikal dönüşüm, doğadaki tüm varlıkların için değerlere sahip olduğunun kabulü, düalistik ve hiyerarşik düşünüş biçimlerinde uzaklaşmanın gerekliliği, kadınlara özgü olduğu belirtilen özel-kamusal alan sınırlarının kaldırılması ve bir dengenin gözetilmesi ekofeminizm düşüncesinin temel öngörülerinde gösterilmektedir (Olgun, 2012, s. 365-366).

Ekoanarşizm, ekolojik dünya görüşü içerisinde radikal kanadı oluşturan kanadı oluşturmaktadır. Bu konuda özellikle 1980'li yıllarda Amerikalı anarşist ve ekolojist olan Murray Bookchin tarafından geliştirilen toplumsal/sosyal ekoloji düşüncesi önemli tespitleri dikkate değerdir. Ekoanarşist bir proje olarak geliştirilen toplumsal ekoloji düşüncesinin temel savını, toplum-doğa arasındaki çarpık ilişkinin temelini toplumsal yapıdaki çatışmacı, sınıfsal, hiyerarşik, rekabetçi toplumsal gelişme fikri oluşturmaktadır. İnsanın doğa üzerindeki tahakkümünün sonlandırılmasının ise, ancak toplumsal yapıdaki kurumsal ve ideolojik yapının tasfiyesi ile mümkün olacağı kabul edilmektedir (Önder, 2003, s. 186-187). Ayrıca Bookchin'in (1996, s. 30-31) çalışmasında "birincil/organik doğa" ve "ikincil doğa" şeklinde bir tasvir yapması dikkat çekicidir. Zira kültürel, toplumsal ve siyasal ilişkilerin yer aldığı ikincil doğa birincil doğadan türetilmiştir. Evrimsel bir bakış açısından, insanlık, eşsiz bir etkinlikle ilk doğaya aktif, bilinçli ve amaçlı olarak müdahale etmek ve onu önemli ölçekte değiştirme kapasitesine sahip varlık olarak kabul edilmektedir. Bookchin (1996, s. 31)'e göre birincil doğada daha fazla karmaşıklığa ve öznelliğe aslında bir öz-bilince doğru bir eğilim vardır. Ama burada belirleyici olan, insanlığın doğal kapasitesinin bilinçli olarak birincil doğaya müdahale etmesidir. Son kertede kültürel, sosyal ve politik ilişkilerin yer aldığı "ikincil doğa" ise mevcut durumda ilk doğayı tamamen tahakküm altına almış olmasıdır. Bookchin (1996, s. 85)'ne göre içinde bulunduğumuz toplumsal çağın korkunç trajedisi, yalnızca çevre kirliliği değil; aynı zamanda doğal eko-toplulukları, sosyal ilişkileri ve hatta insan ruhunu basitleştiriliyor olunmasıdır. Ayrıca doğal dünyanın tahrip olmasına sosyal ve psikolojik dünyalardaki yıkımlar eşlik etmektedir. Metaforik bir açıklama ile tarımcılıkta toprağın kuma dönüşmesinin topluma ve insanın ruhuna uygulanması gibi düşünülebilir. Karşılaştığımız en büyük tehlike piyasa toplumu tarafından dünyanın homojenleştirilmesidir. Esasen tüm insan ilişkilerinin ve deneyimlerinin metalara dönüştürülmesi söz konusudur (Bookchin, 1996, s. 85). Toplumsal ekoloji düşüncesine göre tek çıkış olanağı; özgürlükçü kurumların oluşturulmasıdır. Söz konusu kurumlar tam anlamıyla halk kurumlarıdır. Temsili, anonim, mekanik ilişkiler etrafında değil, doğrudan, yüz yüze gerçekleşen ilişkiler etrafında yapılandırılmalıdır (Bookchin, 1982, s. 336).

3. SİYASAL İDEOLOJİLER, SOSYO-DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİN EKOLOJİK DÜŞÜNCE ÜZERİNDEKİ “POLİTİK ETKİSİ”

Bu çalışmanın temel sorunsalını da oluşturduğu gibi, bireylerin benimsedikleri siyasi ideolojiler başta olmak üzere çeşitli sosyopolitik ve demografik etmenler ile ekolojik sorunlar ve çözüm seçenekleri hakkındaki genel eğilim arasında ilişkinin açıklanarak “ekolojizm retoriğinin” pratiğe yansımalarının ampirik olarak incelenmesi gerekmektedir. Zira niyetler ve temenniler üzerinde kurgulanmış ekolojizm anlayışına karşı somut, pratik, uygulamalı ve pratiksel ekolojik analizler anlamlı sonuçlar üretme kapasitesine sahiptir. Bu kapsamda ekolojizm dünya görüşü ve bu yönde uygulanan politikaların desteklenmesi de çalışmanın ilk kısmında teroik olarak açıklanan siyasi ideolojiler ile ilişkilendirilmektedir. Ekolojik eğilimler ve politik destek ile çevre sorunları hakkındaki tutumlara veya algılara sıklıkla atıf yapılmaktadır (Cruz, 2017, s. 81). Bireylerin savundukları siyasi ideolojilerin ekoloji ile ilgili konulardaki politik etkilerinin kavramsallaştırması ile politik karar vericiler ve uygulayıcılar açısından karşılığı açıklanabilmektedir. Zira bireylerin çevre politikalarına yönelik sahip oldukları inançlar ve tutumlar siyasi ideolojiler ile çerçevelenmektedir. Politikaların uygulaması durumunda karşılaşılabilecekleri olumlu ya da olumsuz sonuçları anlama düzeyi ve destek ya da muhalif olma durumu siyasi ideolojiler ile ilişkilendirilmektedir. Ayrıca bireyler arasında çevre politikalarına yönelik oluşan muhalif tutum, etkin politikaların uygulanmasının önündeki ana engellerden birisi olarak kabul edilmektedir. Burada bahsedilen politika desteği ise, bir kişinin tutum veya davranışları aracılığıyla kendisini politikalara yönlendirme derecesini belirtmektedir (Fobissie, 2019, s. 2). Politika desteği enerjiden sağlığa, şehircilikten çevre sorunlarına kadar birçok politik konuda uygulanan politikaların kabul edilmesi, belirlenen amaç ve hedeflere ulaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Stern vd. (1995, s. 1611) değerler, inançlar ve kişisel davranış normları gibi faktörlerin, çevre politikasına verilen kamu desteğinin temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Bireylerin benimsedikleri değerler, inançlar ve normlar ise savundukları siyasi ideolojiler tarafından şekillenmektedir.

Ekolojizm görüşü ile siyasi faktörler arasındaki ilişkinin açıklanmasında iki kavram (siyasi parti ve siyasi ideoloji gibi) arasındaki farklılığın altının çizilmesi gerekmektedir. Cruz (2017, s. 88)’un yapmış olduğu meta-analiz sonuçlarına göre, siyasi ideoloji ile olan ilişkinin güçlü olmasına rağmen, her iki politik değişkenin de ekolojik görüş ile önemli ve pozitif ilişkilere sahiptir. Ayrıca siyasi parti durumu verilerin toplandığı yıl ve eğitim gibi çeşitli faktörlere göre değişim göstermesi sebebiyle analizlerde siyasi ideolojilerin ekolojik görüşlerde çerçeveyici bir unsur olarak daha fazla tercih edilmektedir. Dahası siyasi parti boyutunda, bireyin genel olarak tanımladığı ve desteklediği bir siyasi kurum ifade edilmektedir. Siyasi ideolojide ise bireyin güçlü bir şekilde muhafazakârdan güçlü bir liberale kadar değişen politik inanç yelpazesindeki iz düşümü ya da konumu tanımlamaktadır. Pek çok yazar politik ideolojiyi tek bir öğeyle ölçeklendirmeye çalışırken, bazıları hem ekonomik hem de sosyopolitik ve daha incelikli ölçümleri tercih ettiği gözlenmektedir. Araştırmacılar hem “*laissez faire*” politikalarına hem de “refah devleti”ne yönelik tutumlara denk gelen ölçütlere dayalı olarak ideolojileri sınıflandırmaktadır (Cruz, 2017, s. 81-82). Örnek olarak siyasi ideoloji olarak daha muhafazakâr bireyler, liberallere göre enerji verimliliği yüksek teknolojiye yatırımlara daha az destek verdiği düşünülmektedir. Bu düşünce ilk bakışta muhafazakâr bireylerin karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik daha az eğilim göstermesine sebeplerin psikolojik değerden kaynaklandığı düşündürmektedir (Gromet vd., 2013, s. 9314). Radikal ekolojistler gibi siyasi ideoloji spektrumunda sol kanatta yer alanlara göre ise, sağ eğilimli bireylerin iklim değişikliği ile ilgili aşırı endişeleri reddetme ve çevresel düzenlemeyi en aza indirerek işletmeler için serbest piyasa fırsatlarını koruyan politikaları destekleme eğiliminde olmaktadır (McCright ve Dunlap, 2011, s. 170).

Ekolojizm üzerindeki politik etkinin temel belirleyicisi olarak bireyler arasındaki çevreci tutum ve eğilimler gösterilmektedir. Stern (2000, s. 419)’nin aktarımına göre ekoloji görüşlerinin oluşması farklı müdahale yaklaşımlarını gerektirmektedir. Söz konusu müdahale yaklaşımları içerisinde ise ilk olarak çevresel değerlere atfen ve geniş dünya görüşlerini ve inançları değiştirmeyi amaçlayan dini ve ahlaki yaklaşımlar gelmektedir. Çevreci tutum ve davranışların oluşması için eğitim ve bilgi sağlama ise ikinci temel yaklaşımdır. Parasal teşvikler, ödül ve cezalar gibi çevreci davranış ve görüşlerin kazanılmasını sağlayan maddi teşvik edici yaklaşımlar ise bir diğer önemli müdahale biçimini oluşturmaktadır. Ortak beklenti ve kuralları öngören topluluk yönetimi ise çevreci tutum ve davranışların kazanılmasındaki bir diğer temel yaklaşımdır. Nitekim her bir çevreci davranış ve tutum değişikliği için farklı müdahale yaklaşımının takip edilmesi gerektiğinden tek bir yaklaşım yerine kombinasyonlarının tercih edilmesinin önemli olduğu belirtilmektedir.

Ekolojik sorunlarının nitel ve nicel boyutunun algılanması önleyici ve onarıcı politikaların gerekli görülmesinin ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Ancak sadece sorunların algılanması değil uygulanan politikanın sorunları

çözümüne kavuşturabileceğine olan beklentilerde belirleyici olabilmektedir. Bu açıdan sorunlarının algılanma ve çözüm üretme konusunda temel inançlar üzerinde etkili olan unsurların açıklanması gerekmektedir. Bu unsurlara örnek olarak Yıldırım (2021b, s. 416) gibi araştırmacılardan bazıları medya gibi toplumsal kurumlar üzerine yoğunlaşırken bazıları (bkz. Dunlap vd., 2001) politik tercihler gibi bilişsel faktörleri öne sürmektedir. Dunlap vd. (2001, s. 45) politik olarak liberal insanların politik olarak muhafazakâr insanlara göre daha yüksek derecede çevresel kaygıya sahip olduğunu belirtmektedir. Bunun nedeni olarak kısmen muhafazakârların genellikle iş yansısı bir zihniyete sahip olmaları, sınırlı devlet fikrini desteklemeleri ve sosyal değişim konusunda temkinli olmalarını göstermektedir. Bu açıdan çevreci eğilimlerde siyasi ideoloji, siyasi parti desteğinden çok daha iyi bir gösterge olarak kabul edilebilir (Dunlap vd., 2001, s. 24-25). İdeolojik farklılıkların yalnızca çevresel düzenlemelerin güçlü bir şekilde uygulanması veya çevre korumaya yönelik artan hükümet harcamaları gibi belirli politika meselelerinde değil, aynı zamanda çevre hareketlerine yönelik tutumlarda da etkili olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca toplumda siyasal sistem ve aktörlerine yönelik oluşan “güven düzeyi” de ekolojizm düşüncesindeki politik etkinin önemli bir parametresi olarak kabul edilmektedir. Örnek olarak hükümet ve piyasalar tarafından yeterli kamusal mal ve hizmetlerin sunulmadığı toplumlarda güven düzeyi de düşük olmaktadır. Bu toplumlarda insanlar ne hükümet ve kurumlarına ne de ticari aktörlere güven duymaktadır. Özellikle ticari aktörlerin bedavacı eğilimlerinin önüne geçmek için güven duymadıkları, siyasa kurumlarından da bu konuda daha fazla düzenleme yapmasını talep etmektedirler. Sonuç olarak bireyler bu düzenlemeleri uygulamakla görevli kurumlara çok az güvenmelerine rağmen, daha fazla düzenleme yaparak ticari aktörleri bu konularda sınırlaması gerektiğini düşünmektedir (Harring, 2016, s. 573).

Ekolojizm düşüncesinin benimsenmesinde siyasal ideolojilerin yanı sıra demografik faktörlerin de etkisi söz konusudur. Dietz (2007, s. 185) çalışmasında çok değişkenli analizi kullanarak, çevre sorunlarının olumsuz sonuçlarının olacağı yönündeki beklentiler üzerinde; güven düzeyi, gelir düzeyi, etnik yapı ve yaş gibi faktörlerin belirleyicileri olduğunu ileri sürmektedir. Benzer şekilde kişisel değerler, gelecek yönelimli olma ve siyasal bağlantı gibi faktörler dolaylı olarak bireylerin siyasal ideolojileri ve çevresel inançlarını etkilediği için politika desteğinin önemli tetikleyicisi olduğunu belirtmektedir. Özellikle eğitimin, siyasi ideoloji ile çevresel kaygı arasındaki ilişkiler bakımından katalizör görevi üstlendiği belirtilmektedir. Örnek olarak eğitim faktörü iklim değişikliği hakkındaki kişisel endişeler ve etkileri bakımından liberaller ve demokratlar olumlu, ancak muhafazakârlar ve cumhuriyetçiler daha zayıf veya olumsuz tavır takınmaktadırlar (McCrigh ve Dunlap, 2011, s. 175). Benzer şekilde Lang (2011, s. 213) farklı üniversite eğitim programlarında öğrenim gören öğrencilerin farklı çevreci görüşlere sahip olduklarını ileri sürmektedir. Erkek ve muhafazakâr öğrencilerin, bayan ve liberal ideolojiye sahip olanlardan daha az çevreci eğilimleri güçlendirmeye hizmet edebilecek çalışma alanlarını seçtiklerine dair istatistiksel kanıtlar sunmaktadır. Ancak Arbuthnott (2009, s. 152)'a göre bireysel davranış değişikliği söz konusu olduğunda, eğitim faktörünün potansiyeli konusunda biraz temkinli olunması gerekmektedir. Arbuthnott (2009, s. 152)'a göre psikolojik faktörleri dikkate alan araştırmalar tutuma ek olarak bağlamsal destek, sosyal normlar, eylem zorluğu ve alışılmış davranışlar da dâhil olmak üzere çeşitli faktörlerin bireysel davranışı etkilemesi söz konusudur.

4. ARAŞTIRMA VERİ VE YÖNTEMİ

Bireylerin ekolojik değerlere önem atfetmesi ve bu doğrultuda yapmış oldukları tercihler, toplumdaki genel eğilimin bir göstergesi olarak kullanılabilir. Bu açıdan çalışmada Dünya Değerler Araştırmalar (2017-2021) kapsamında bütünleşik anket sorularına 32 farklı ülkeden katılım sağlayan bireylerin vermiş olduğu yanıtlar kullanılmıştır (Inglehart vd., 2014). 7. Dalga Dünya Değerler Araştırmalar- WVS-7 (2017-2021) anketi toplumsal cinsiyet, aile ve din; yoksulluk; eğitim, sağlık ve güvenlik; sosyal hoşgörü ve güven; çok taraflı kurumlara yönelik tercihlere ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Ayrıca WVS-7 anketi, adalet, ahlaki ilkeler, yolsuzluk, hesap verebilirlik ve risk, göç, ulusal güvenlik ve küresel yönetim gibi yeni konuların dahil edildiği belirtilmektedir (Inglehart vd., 2014)². WVS-7 araştırma anketi 2017'de ilk olarak Bolivya'da, sonrasında ABD, Meksika, Brezilya, Arjantin, Şili, Ekvador, Peru, Andorra, Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Türkiye, Rusya, Almanya, Tayland, Avustralya, Malezya, Endonezya, Çin, Pakistan, Mısır, Ürdün, Nijerya, Irak gibi ülkeler olmak üzere toplamda 80 ülkede uygulandığı ifade edilmektedir (Inglehart vd., 2014). WVS-7 araştırma anket sonuçlarında kısmi düzeltmeler yapılarak veriler analize uygun hale getirilmiştir. Örnek olarak WW-7 anketinin sadece 2017-2020

² Dünya Değerler Araştırma Verilerin ve ilgili tüm anket belgelerinin, kamuya açık olarak veri bülteninde ücretsiz erişimle web sitesinde sunulduğu belirtildiğinden, bu çalışmada Etik Kurul Raporu alınmasına gerek duyulmamıştır.

yılları arasında sonuçlar “IBM SPSS Statistics 23” programı ile filtrelenme yapılarak farklı toplumlarda bireylerin ekolojik değerlere yönelmelerinde etkili olan etmenler belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca anket cevaplarındaki “-5 ile +1” arasında “fikrim yok, cevap yok, uygulanabilir değil, ankette sorulmadı, kayıp veri” gibi kodlanan değerler, program aracılığı ile analize dahil edilmemiştir (değişkenlere ilişkin bilgiler için Tablo 1.’e bkz.). Bu kapsamda, çalışmada bireylerin ekolojizm düşüncesini benimsemelerinde siyasal ideolojiler başta olmak üzere özel mülkiyet, post-materyalist değerler, demokrasinin önemi, yaş, gelir düzeyi, eğitim, cinsiyet ve ülke gibi sosyopolitik ve demografik değişkenlerin ilişki düzeyini incelenmektedir. Çalışmada siyasal ideoloji spektrumunda sol kanattakiler (1-4 arasında kodlanmış olan radikallerden-liberallere kadar) ile sağ kanatta yer alan (7-10 arasında kodlanan muhafazakârlardan faşist ideolojiyi benimseyenlere kadar) bireylerin, ekolojizm düşüncesini benimsemelerinde anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığının sorgulanmıştır. Katılımcıların siyasal ideoloji eğiliminin göstermesi bakımından Likert ölçeğe göre 5-6 arasında bir tercih kullananlar ise siyasal ideoloji spektrumuna göre “ılımlılar” olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada ayrıca ekolojizm düşüncesinde etkili olan sosyo-kültürel faktörlerin ilişki boyutu analiz edilmektedir. Bu açıdan özel mülkiyetin desteklenmesi, post-materyalist değerlerin benimsenmesi ve demokratik toplumsal yapının önemi gibi temel faktörler ile ekolojizm düşüncesinin benimsenmesi arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı istatistiksel olarak sınanmıştır. Çalışmada ayrıca ekolojizm düşüncesi ile cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim ve yaşadıkları ülke gibi demografik etmenler arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı analiz edilmektedir. Bu kapsamda bireylerin demografik özelliklerine bağlı olarak ekonomik kalkınmaya karşı ekolojizm düşüncesini benimsemelerinde anlamlı bir farklılaşmaya sebep olup olmadığı, varsa değişken gruplarının hangilerinde bu değişimin belirgin olduğu tespit edilmek amaçlanmıştır.

Ankete katılım sağlayan bireylerin ekolojizm düşüncesini benimseme düzeyi “ekonomik büyümeye ve bir miktar iş kaybına neden olsa bile ekolojinin korunmasına öncelik verilmelidir” ya da “ekoloji bir dereceye kadar zarar görse bile, ekonomik büyüme ve istihdam yaratma en büyük öncelik olmalıdır” şeklindeki tercihleri üzerinden değerlendirilmektedir (Q111). Benzer şekilde bireylerin benimsedikleri siyasal düşüncelerini “siyasi konularda bireyler “sol” ve “sağ” olarak konumlanmaktadır. Genel olarak konuşursak, görüşlerinizi bu ölçeğe nasıl yerleştirirsiniz?” sorusuna 1-10 arasında Likert ölçeğe göre verilen cevaplar dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir (Q240). Mülkiyet konusu ise “özel mülkiyetin etkin olduğu iş ve endüstri artırılmalı ya da devlet mülkiyetin etkin olduğu iş ve endüstri artırılmalı” şeklindeki ifadeye katılma düzeylerini 1-10 arasında Likert ölçeğe göre belirtilen cevaplar üzerinden değerlendirme yapılmıştır (Q107). Ayrıca ekolojizm düşüncesindeki temel etmenlerden bir olan demokrasinin önem düzeyi ise “demokratik olarak yönetilen bir ülkede yaşamak sizin için ne kadar önemlidir?” sorusuna yönelik en düşük “hiç önemli değil” ve en yüksek “kesinlikle önemli” olacak şekilde verilen cevaplar üzerinden değerlendirme yapılmıştır (Q235). Benzer şekilde katılımcıların “postmateryalist değerlere” yönelik vermiş oldukları cevaplar dikkate alınarak ekolojizm düşüncesi üzerinde etkili olan kültürel unsurlar analiz edilmektedir (Y003). Çalışmanın son kısmında ise ekolojizm düşüncesi üzerinde etki gücüne sahip cinsiyet (Q260), yaş (Q262), gelir (Q288), eğitim (Q275) ve ülke (QB) gibi demografik faktörler değerlendirilmektedir (Inglehart vd., 2014).

Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar ikili ya da daha fazla kategoriye sahip olmaları yanı sıra sıralı değişken özelliklerini içermeleri sebebiyle çalışmada “Ki-Kare (X^2) Analizi”nin kullanılması tercih edilmiştir. Nitekim Ki-Kare Analizi, kesikli ve kategorik olarak tanımlanan değişkenler arasında istatistiksel ilişkinin belirlenmesi için kullanılan bir yöntemdir. Ayrıca sürekli değişkenlerde belirli bir değer üzerinden yapılacak olan nitelendirme ile kesikli değişkene dönüştürülerek bu analize tabi tutulabilmektedir (Kılıç, 2016, s. 180). Bu yöntemin temel amacı iki veya daha fazla kategorik değişken arasındaki ilişkiyi incelemektir. Kategorik değişkenler, cinsiyet, etnik köken, ikamet yeri, evet ya da hayır şeklindeki yanıtlar, notlar gibi farklı kategorilerin bulunduğu tercihleri içermektedir. Bu yöntemde her hücre içindeki “gözlenen değerlere” ek olarak, hesaplanarak elde edilen “beklenen değerler” arasında “iki değişken birbirinden bağımsızdır ya da birbirleri ile ilişkilidir” şeklindeki varsayımlar sınanabilmektedir (George ve Mallery, 2020, s. 121). Ki-Kare Analizinde gözlemlenen frekanslar ile beklenen frekansların arasındaki farklılıklara dayandırılarak sıfır hipotezi (yokluk hipotezi) sınanmaktadır. Gözlenen frekanslar beklenen frekanslara yakın olması durumunda, X^2 değeri küçük olacağından, yokluk hipotezi kabul edilmekte, aksi durumda ise reddedilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2019, s. 50). Aynı zamanda X^2 testi parametrik olmayan bir test olması sebebiyle verilerin sürekli olması veya normal bir eğri şekline yaklaşması gibi parametrik testler için olması gereken varsayımların karşılanması gerekmemektedir. Diğer taraftan, X^2 analizinde, değişkenlerin kategorik olması ve iki veya daha fazla birbirini dışlayan ve kapsamlı “nominal” ölçüm seviyesinde ölçülmüş olması, tüm gözlemlerin birbirinden bağımsız olması, analiz edilen verilerin frekanslar dağılımlarının

dikkate alınması, örneklem büyüklüğünün yeterli olması gibi veri ve örneklem büyüklüğüne ilişkin varsayımlara sahiptir (Abu-Bader, 2021, s. 339). Bu kapsamda kategorik değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla çalışmada kullanılan verilere ilişkin bilgiler ve Ki-Kare Analiz sonuçları Tablo-1’de karşılaştırılmalı olarak sunulmaktadır.

5. BULGULAR VE TARTIŞMALAR

Çalışmada ilk olarak ekoloji düşünce ile bireylerin benimsedikleri siyasi ideolojilerin birbirlerinden bağımsız olup olmadığı sorgulanmış, istatistiki sonuçlar Tablo 1’de sunulmuştur. Analiz sonuçlarına göre siyasal ideoloji spektrumunda herhangi bir yerde kendisi konumlandırılan bireylerin ekonomik gelişmeye karşı ekolojizm dünya görüşü tercih etmesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($X^2= 315,59$, $df=9$, $p <0,001$). Ancak “0” ile “1” arasında değişim gösteren ilişki katsayısının (*The contingency coefficient-C=0,11*) sıfıra yakın olması bu ilişkinin zayıf olduğunu göstermektedir. Siyasal ideoloji spektrumunda özellikle liberal (3-4) ve muhafazakâr kanatta (6-7) kanatta yer alan bireyler arasında gözlenen ve beklenen değerlerin yakın olması (*adjusted residual-AR> 1,96*), bireyler arasında ekolojizm düşünce tercihleri belirgin bir değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca sağ kanatta kendisini konumlandırılan bireyler arasında ekolojizm düşüncesi açısından daha fazla düzeyde bir farklılaşmanın olduğunu gözlenmektedir. Bu bulgular siyasal ideolojilerin ekoloji dünya görüşü üzerinde ılımlıda olsa anlamlı bir etkiye sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Örnek olarak liberalizm ideolojisini savunanların ekolojik sorunları teknik bir konu olarak değerlendirme eğiliminde olmaktadır. Liberallere göre çevrenin üretim aşamasındaki konumu ile ilgili olarak kârlılık ölçütü üzerinden ekolojik kirlilik teknik bir analize tabi tutulduğu başta olmak üzere çalışmanın literatür kısmında ortaya konular varsayımlar anlamlı olmaktadır. Ayrıca ekolojizm düşüncesinin sol kanat ideolojilerine daha yakın olduğu akademik alanda yaygın bir savdır. Ancak bazı araştırmacılar muhafazakârlık ideolojisi ile ekolojizm düşünce arasındaki benzerlikleri öne çıkarmaya çalışmaktadır (bkz. Gray, 1993, s. 123; Scruton,2007, s. 8; Dobson, 2007, s. 160). Araçsal akıl, teknik ilerleme ve pozitivist bir bireyciliğe karşı temkinli olma gibi her iki düşünce sisteminin ortak paydasını oluşturduğu belirtilmektedir. Bu açıdan çalışma sonucunda özellikle muhafazakârlığın içerisinde yer aldığı sağ kanat ideolojilerin bireylerin ekolojik değerler ve politik tercihleri üzerinde daha fazla anlamlı bir ilişki düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Ekolojik sorunlara ilişkin benzer bir değerlendirme mülkiyet ilişkileri üzerinde yapılmaktadır. Nitekim liberallere ve muhafazakârlara göre ekolojik sorunlarının çözümü için mülkiyet haklarının yeniden düzenlenmesi, özel mülkiyetin önündeki engellerin aşılması gerekmektedir. Çalışma sonucunda salt özel mülkiyet ile salt devlet mülkiyetinin desteklenmesini düşünenlerin ekolojizm düşüncesi ile düşüğe olsa anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($X^2= 238,8$, $df = 9$, $p <0,001$). Bu durum alanyazınındaki çalışmaların bulguları ve değerlendirmeler ile örtüşmektedir. Bu açıdan özel ya da devlet mülkiyetini katı bir şekilde savunan bireylerin ekolojik düşünceye yönelmeleri de benzer şekilde anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Diğer taraftan Kılıç (2006, s. 124)’ın da ifade ettiği gibi ekolojik düşüncenin politik alana ilişkin en önemli savlardan birisi demokratik dünya tasavvuru ile ilişkilidir. Demokratik düzenin önemli parametresi olarak ise katılımcılık gösterilmektedir. Çalışma analiz sonuçlarının göre demokratik toplumsal düzenin önemli olduğunu düşünen bireylerin ekolojik düşünce açısından diğer değişkenlere karşı daha fazla anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($X^2= 761,9$, $df = 9$, $p <0,001$). Demokratik toplumsal yapının önemli olduğunu düşünen bireylerin ekolojizm dünya görüşü üzerinde benzer şekilde farklılaştığı gözlenmektedir. Ayrıca sosyo-kültürel parametrelere ilişkin bir diğer önemli etmen olarak “Postmodernist Değerler İndex” değerleri gösterilmektedir. Bu açıdan teorik açıklamalar, ademi merkezîyet, sosyal adalet, eşitlik, kimlik, çeşitlilik, hiyerarşik düzene karşı olma gibi postmateryalist değerleri benimseyen bireylerin ekolojizm düşüncesini daha fazla benimseyecekleri yöndedir. Bu hususla ilişkili olarak analiz sonuçları, materyalist ya da post-materyalist değerler ile benzer şekilde ekolojik düşünceyi arasında anlamlı bir ilişkili olduğunu tespit edilmiştir ($X^2=734,07$, $df = 2$, $p <0,001$). Bu tespit ile ilgili altı çizilmesi gereken ise sadece post-materyalist olarak kendini tanımlayanların değil, modernistlerinde ekolojizm düşüncesi üzerinde belirgin olarak farklılaştığı tespitidir (Tablo 1’e bkz.).

Tablo 1. Ki-Kare (χ^2) Analizinde Kullanılan Değişkenler ve İstatistikî Sonuçlar ($N=26,874$)

Değişkenler		Çevre	Ekonomik Gelişme	Toplam	Pearson'ın	df	p-değeri*
		Korunuculuk	ve İstidam				
		Gözlenen ve	Gözlenen ve				
		(Beklenen)	(Beklenen)				
Siyasal İdeoloji	Sol	1040 (1075,3)	648 (612,7)	1688	315,59	9	<0001
	2	746 (684,8)	329 (390,2)	1075			
	3	1956 (1666,5)	660 (949,5)	2616			
	4	1783 (1623,2)	765 (924,8)	2548			
	5	4708 (4750,5)	2749 (2706,5)	7457			
	6	1976 (2014,3)	1186 (1147,7)	3162			
	7	1823 (1889,5)	1143 (1076,5)	2966			
	8	1521 (1609,8)	1006 (917,2)	2527			
	9	573 (628,1)	413 (357,9)	986			
	Sağ	994 (1177,9)	855 (671,1)	1849			
Özel-Devlet Mülkiyetine Bakış	Özel Sektör	1496 (1667,8)	1122 (950,2)	2618	238,8	9	<0001
	2	979 (1051,1)	671 (598,9)	1650			
	3	1782 (1747,4)	961 (995,6)	2743			
	4	1839 (1786,3)	965 (1017,7)	2804			
	5	4710 (4403,3)	2202 (2508,7)	6912			
	6	1745 (1646,8)	840 (938,2)	2585			
	7	1433 (1387,5)	745 (790,5)	2178			
	8	1304 (1343,5)	805 (765,5)	2109			
	9	607 (668,3)	442 (380,7)	1049			
	Devlet	1225 (1418,1)	1001 (807,9)	2226			
Demokrasinin Önemi	Çok Önemli	157 (195,6)	150 (111,4)	307	761,9	9	<0001
	Değil	59 (76,4)	61 (43,6)	120			
	2	75 (121)	115 (69)	190			
	3	127 (187,9)	168 (107,1)	295			
	4	526 (701,4)	575 (399,6)	1101			
	5	455 (575,3)	448 (327,7)	903			
	6	789 (1016,7)	807 (579,3)	1596			
	7	1695 (1899,7)	1287 (1082,3)	2982			
	8	2015 (2057,7)	1215 (1172,3)	3230			
	9	11222 (10288,3)	4928 (5861,7)	16150			
Post-materyalist Değerler	Materyalist	3048 (3746,5)	2833 (2134,5)	5881	734,07	2	<0001
	Karma	10491(10425,3)	5874 (5939,7)	16365			
	Post-materyalist	3581 (2948,3)	1047 (1679,7)	4628			
Cinsiyet	Erkek	8131(8262,5)	4839 (4707,5)	12970	7,97	1	<0001
	Kadın	8989 (8857,5)	4915 (5046,5)	13904			
Yaş	15-29	2737 (2800,5)	1659 (1595,5)	4396	45.250	2	0.019
	30-49	5857 (5767,8)	3197 (3286,2)	9054			
	50 ve üzeri	8526(8551,7)	4898 (4872,3)	13424			

Değişkenler		Çevre	Ekonomik Gelişme	Toplam	Pearson'ın	df	p-değeri*
		Korunacılık	ve İstidam				
		Gözlenen ve	Gözlenen ve				
		(Beklenen)	(Beklenen)				
Eğitim Düzeyi	Düşük	2431 (2738)	1867 (1560)	4298	307,1	2	<0001
	Orta	7708 (8036,3)	4907 (4578,7)	12615			
	Yüksek	6981 (6345,6)	2980 (3615,4)	9961			
Gelir Düzeyi	Alt	4853 (5096,4)	3147 (2903,6)	8000	62,57	2	<0001
	Orta	5974 (5988,9)	3427 (3412,1)	9401			
	Üst	6293 (6034,7)	3180 (3438,3)	9473			
Ülke	Oca.32	17120 (1720)	9754 (9754)	26874	2253,87	31	<0001

* p<0,001 anlamlılık seviyesindeki ilişki düzeyi

Benzer şekilde, teorik olarak bireylerin ekolojizm bir dünya görüşünü savunmaları üzerinde demografik faktörlerin etkili olduğu kabul edilmektedir. Özellikle yaş faktörü dikkate alındığında genç ve kadınların ekoloji dünya görüşüne daha fazla eğilimli olduğu yapılan çalışmalarda kuramsal boyutları ile ortaya konmaktadır. Ancak pratikteki yansımaları farklı olabilmektedir. Nitekim yapılan çalışma sonuçları cinsiyet ile ekolojizm düşüncesi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermektedir ($X^2=11,15$, $df = 1$, $p < 0,001$). Ancak cinsiyetler arasındaki farklılaşma düzeyi oldukça düşüktür. Benzer şekilde yaş değişkenine bağlı olarak ekolojizm düşüncesi arasında anlamlı ancak düşük bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($X^2=7,97$, $df = 2$, $p=0,019$). Bu açıdan düşünsel anlamda kadın ve genç bireylerin ekolojizm dünya görüşüne eğilimli olduğu ileri sürülebilir, ancak pratikte benzer çıkarımda bulunmak zordur. Analiz sonuçları erkek ve yaşlı bireylerin ılımlı düzeyde de olsa ekolojizm düşüncesini benimsenmesinde anlamlı bir ilişki boyutuna sahip olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde yapılan çalışmalar ekolojizm açısından gelir durumunun belirleyici olduğunu ileri sürmektedir. Analiz sonuçları bireylerin eğitim düzeyi ve gelir durumunun sırası ile ekolojizm düşüncesine yönelmelerinde etkili olduğunu göstermektedir ($X^2=307,1$, $df = 2$, $p < 0,0001$; $X^2=62,57$, $df = 2$, $p < 0,001$). Ancak teorik olarak gelir durumu daha iyi olan bireylerin çevreci değerleri benimsedikleri gibi bir çıkarımda bulunmak zordur. Zira gelir durumları etkili olmakta ancak gelir düzeyi kategorilileri arasında eşit düzeyde anlamlı ilişki söz konusudur. Bu açıdan gelir durumu düşük olanlar da yüksek olanlar kadar ekolojizm düşüncesi benimsenmelerinde eşit ilişki düzeyine sahip olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak, bireylerin ekolojizm düşüncesini benimseme düzeyinin ülkeler arasında belirgin bir farklılığın olduğu tespit edilmiştir ($X^2=2253,87$, $df = 31$, $p < 0,001$). Ülkeler arasında diğer değişkenlere karşı bu düzeyde anlamlı bir farklılığın olmasını birçok gerekçe ile açıklamak mümkündür. Bu konudaki temel gerekçelerin başında ise ülkeler arası iktisadi, siyasi ve toplumsal koşullar bakımından farklılıkların olması ilk akla gelendir. Tüm bu değerlendirmeler bireylerin ekolojik değerlere yönelmelerinde etkili olan faktörleri tespit etmek ve parametreler arasındaki ilişki düzeyini ölçmeye yönelik gerçekleştirilmiştir. Zira bireyler ekolojik değerlere yönelimlerin politik destek ile sonuçlanacağı en çok kabul gören bir varsayımdır. Bu açıdan analizde kullanılan etmenlerin çevre politikalarına olan desteğinde şekillenmesinde önemli bir etkiye sahip olduğunu şeklinde yorumlanabilir. Bireyler arasındaki sosyopolitik ve demografik farklılar, ekolojizm düşüncesi üzerinde etkili olduğu ve bu etkinin politik destek ile sonuçlanacağı gibi bir çıkarımda bulunmak mümkündür.

6. SONUÇ

21. yüzyılda amaçlanan ekolojik ve sürdürülebilir bir topluma ulaşmak için yapılması gereken değişikliklerde devlet rolünün ve öneminin ne olacağı, demokrasi anlayışının çevresel değerlerin korunmasındaki etkisinin ne kadar olduğu, sağlıklı bir çevrenin insanlar için devredilemez bir hak olup olamayacağı, önleyici ve koruyucu faaliyetlerde fayda ve maliyetlerin bireyler arasında nasıl dağıtılması gerektiği, insanın özü itibarıyla durumu, onun doğaya ve iktisadi sorunlara yaklaşım biçimi gibi hususlarda “siyasal düşünceler” belirleyici olmaktadır. İklim değişikliği, doğal kaynakların aşırı kullanımı, ormansızlaşma, asit yağmurları, çölleşme, biyolojik çeşitlilik gibi modern çağda karşılaşılan ve listeyi daha da çoğaltabileceğimiz çevre sorunlarına yönelik vatandaşların politik eğilimleri ve ekonomik gelişme başta olmak üzere diğer sosyopolitik sorunlar içerisinde bu konulara atfettileri önem düzeyi, çevre politikalarına olan desteğin de bir göstergesidir. Ayrıca çevre politikalarına kamusal desteğin elde edilmesi için bireylerin kamu kaynaklarının neden çevre koruyucu ve önleyici politikalar için kullanılması

gerektiğini bilmesi ve anlaması gerekmektedir. Ancak bireylerin benimsediği değerler ve siyasal ideoloji başta olmak üzere çeşitli sosyopolitik ve demografik etmenlerin siyasal iktidar tarafından uygulanan çevre politikalarının benimsenmesi ve desteklenmesi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. Bu sebeple ekolojik sorunlarının bazıları toplumun belirli kesimleri tarafından çok önemli görülmekteyken bazıları tarafından bir çözüm bulmayı gerektirmemekte, ekonomik gelişme gibi diğer sosyoekonomik sorunlara yönelik politikaların hayata geçirilmesi gerekli görülmektedir. Bu yönde bir eğilimin oluşmasında siyasal düşünceler başta olmak üzere diğer etkili unsurların pratik olarak ilişkili olup olmadığının kuramsal tartışmalar kadar kapsayıcı analizler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu konuda altı çizilmesi gereken soru kuramsal olarak yapılan ekolojik düşünce değerlendirmelerinin pratikte karşılığının ne olduğudur. Niteliksel formda olan düşüncelerin niceliksel çıktıları benzer midir? Zira günümüzde ekolojik sorunlarının tanımlanması ve çözüm önerileri geliştirilmesinde aynı koşullar altında olursa dahi bireyler arasında ideoloji ve dünya görüşleri başta olmak üzere çeşitli faktörlere bağlı olarak farklılaşmalar yaşanmaktadır. Bu açıdan farklı politik alanlara yönelik (enerji, şehircilik, eğitim, sağlık gibi) bireysel tercihlerinin nasıl geliştiği hususunda kapsamlı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Buradaki temel merak konusu politik desteğin değil onun bir önceki uzantısı olan ekolojizm düşüncesinin benimsenmesi üzerindeki etmenlerin belirlenmesidir. Sadece ideolojiler değil, cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, eğitim ve yaşanan ülke gibi etmenlerinde kişisel değer ve normları değiştirme potansiyeline sahiptir. Neden sadece bu değişkenler sorusuna ise, teorik değerlendirmeler yanı sıra küresel ölçekte elde edilen binlerce verinin tüm değişkenler için gerçekleştirilmesinin zor olmasıdır. Zira Dünya Değerler Araştırma Anketi gibi bilimsel ve kapsamlı anket verileri bu konudaki çalışmaları olanaklı kılmaktadır ki, bu da takdire değerdir. Çevre politikaları özelinde gerçekleştirilen analizler diğer sektörlere ilişkin uygulanan politik araçlara yönelik vatandaşların tutum ve davranışlarının değişimi üzerinde de siyasi ve kültürel normların ne düzeyde açıklayıcı bir güce sahip olduğunu göstermektedir. Ancak bu konuda yapılan çalışmaların dar örnekleme ve demokratik gelişmiş ülkeler için gerçekleştirildiğinden, elde edilen bulgular üzerinden diğer ülkeler için çıkarımlarda bulmak oldukça zor olmaktadır.

Sonuç olarak akademik ve politik alanda ekolojizm düşüncesi üzerine yapılan değerlendirmeler yanı sıra pratik izdüşümlerinin (ör. politik etkileri) farklı toplumlar için analiz edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda çalışma sonuçları siyasi ideolojiler, demokrasi anlayışı ve postmateryalist değerlerin ekolojik düşüncenin bireyler tarafından benimsenmesi üzerinde etkili olduğunu bir retorikten olmaktan öte, ampirik olarak ta teyit etmektedir. Benzer şekilde cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, gelir düzeyi ve ülke gibi demografik etmenler ılımlıda olsa bireylerin bu konudaki tercihlerini etkilemektedir. Ayrıca çalışma sonucunda siyasi ideolojiler, postmateryalist değerler ve demokrasi gibi sosyopolitik ve kültürel bileşenlerin demografik etmenlere karşı olarak (ülke hariç) ekolojizm düşüncesinde daha yüksek bir ilişki düzeyine sahip olduğu tespiti dikkat çekicidir.

YAZARIN BEYANI

Katkı Oranı Beyanı: Yazar, çalışmanın tümüne tek başına katkı sağlamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.

Çatışma Beyanı: Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

KAYNAKÇA

- Abu-Bader, S. H. (2021). *Using statistical methods in social science research: With a complete SPSS guide*. Oxford University Press, 3th. Edt.
- Anderson, T.L. ve Leal, D. (2015). *Free market environmentalism for the next generation*: Palgrave Macmillan.
- Arbuthnott, K. D. (2009). Education for sustainable development beyond attitude change. *International Journal of Sustainability in Higher Education*.10/2. 152-163.
- Baradat, P. L. (2012). *Siyasal ideolojiler: Kökenleri ve etkileri*, (A. Aydın, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Benlisoy, S. (2012). Ekososyalist alternatif ve ekolojik devrim. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset: Siyasal ekoloji üzerine yazılar* içinde (s 242-271). Lotus Yayınevi.
- Betto, F. ve Löwy, M. (2010). Ecosocialism and spirituality. *Capitalism Nature Socialism*, 21(2), 87-99.

- Biehl, J. (1991). *Rethinking ecofeminist politics* South End Books.
- Bookchin, M. (1982). *The ecology of freedom. the emergence and dissolution of hierarchy*. Cheshire Books.
- Bookchin, M. (1996). *Philosophy of social ecology, essays on dialectical naturalism*, Montreal, Black Rose Books.
- Buckingham, S. (2004). Ecofeminism in the twenty-first century. *Geographical Journal*, 170(2), 146-154.
- Campion, K. (2021). Defining ecofascism: Historical foundations and contemporary interpretations in the extreme right. *Terrorism and Political Violence*, 1-19.
- Carter, N. (2007). *The politics of the environment: Ideas, activism, policy*. Cambridge University Press.
- Çetin, O. (2005). Ekofeminizm: Kadın doğa ilişkisi ve ataerkillik. *Sosyoekonomi*, 1(1).
- Çoban, A. (2012). Çevreciliğin ideolojik unsurların eklenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(3).
- Cruz, S. M. (2017). The relationships of political ideology and party affiliation with environmental concern: A meta-analysis. *Journal of Environmental Psychology*, 53, 81-91.
- Dietz, T., Dan, A. ve Shwom, R. (2007). Support for climate change policy: Social psychological and social structural influences. *Rural sociology*, 72(2), 185-214.
- Dobson, A. (2007). *Green political thought*. Routledge.
- Dunlap, R. E., Xiao, C. ve McCright, A. M. (2001). Politics and environment in America: Partisan and ideological cleavages in public support for environmentalism. *Environmental politics*, 10(4), 23-48.
- Engert, K., Balta, E. ve Doğan, A. E. (2011). Ekolojik krize yanitlar. *İstanbul, Praxis*, (25), 5-10.
- Fobissie, E. N. (2019). The role of environmental values and political ideology on public support for renewable energy policy in Ottawa, Canada. *Energy Policy*, 134, 110918.
- George, D. ve Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.
- Görmez, K. (2015). *Çevre sorunları*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Gray, J. (1993). An agenda for green conservatism, in *Beyond the New Right: Markets, Government and the Common Environment* by J. Gray. Routledge.
- Gromet, D. M., Kunreuther, H. ve Larrick, R. P. (2013). Political ideology affects energy-efficiency attitudes and choices. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(23), 9314-9319.
- Harring, N. (2016). Reward or punish? Understanding preferences toward economic or regulatory instruments in a cross-national perspective. *Political Studies*, 64(3), 573-592.
- Harrison, K. ve Boyd, T. (2018). Environmentalism and ecologism. *Understanding political ideas and movements*, Manchester University Press.
- İmga, O ve Olgun, H. (2012). *Yeşil ve siyaset*, Lotus.
- Inglehart, R., C. Haerpfer, A. Moreno, C. Welzel, K. Kizilova, J. Diez-Medrano, M. Lagos, P. Norris, E. Ponarin, B. Puranen et al. (2014). World values survey: All rounds-country-pooled datafile version. <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWVL.jsp> adresinden 21 Aralık 2021 tarihinde alınmıştır.
- Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A., (2012). *Çevre politikası* (7. Baskı). *İmge Kitabevi*.
- Kılıç, S. (2006). Modern topluma ekolojik bir yaklaşım. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 108-127.
- Kılıç, S. (2016). Ki-Kare testi. *Journal of Mood Disorders*, 6(3).
- Kılıç, S. ve Tok, N. (2013). Çevrecilikte yeni bir kimlik: Ekolojizm. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(2), 223-250.

- Lang, K. B. (2011). The relationship between academic major and environmentalism among college students: Is it mediated by the effects of gender, political ideology and financial security? *The Journal of Environmental Education*, 42(4), 203-215.
- Lawton, G. (2019). The rise of real eco-fascism. *New Scientist*, 243(3243), 24.
- Löwy, M. (2005). What is ecosocialism?. *Capitalism Nature Socialism*, 16(2), 15–24.
- Luke, T. W. (2009). An apparatus of answers? Ecologism as ideology in the 21st century. *New Political Science*, 31(4), 487-498.
- Martell, L. (1994). *Ecology and Society*, Cambridge: Polity Press.
- McCright, A. M. ve Dunlap, R. E. (2011). The politicization of climate change and polarization in the American public's views of global warming, 2001–2010. *The Sociological Quarterly*, 52(2), 155-194.
- Olgun, H. (2012). Ekofeminizm, kadın doğa ilişkisi ve ataerkil tahakküm. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset: Siyasal ekoloji üzerine yazılar* içinde (s. 357-385). Lotus Yayınevi.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Odak.
- Pilbeam, B. (2012). Doğal müttefikler mi? Muhafazakârlık ve çevrecilik ilişkisinin haritası O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset: Siyasal ekoloji üzerine yazılar* içinde (s. 195-219). Lotus Yayınevi.
- Ryle, M. (1988). *Ecology and Socialism*, London: Radius.
- Şahin, Y. (2012). Çevre sorunları ve liberalizm. O. İmga ve H. Olgun (Ed.), *Yeşil ve siyaset* içinde (s. 179-194), Lotus Yayınevi.
- Scruton, R. (2007). *Political Philosophy: Arguments for Conservatism*. London and New York: Continuum International.
- Şenses, M. (2018). Eko-logos mu, eko-logic mi? *Muhafazakar Düşünce Dergisi* 50. Sayı: Ekolojik Düşünce, 11.
- Serter, G. (2021). Neoliberal İdeolojinin Çevresel Yüzü: Ekoliberalizm. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 64-77.
- Stern, P. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407-424.
- Stern, P. C., Kalof, L., Dietz, T. ve Guagnano, G. A. (1995). Values, beliefs, and proenvironmental action: Attitude formation toward emergent attitude objects 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 25(18), 1611-1636.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2019). *Using multivariate statistics*. Pearson Education.
- Tong, R. ve Botts, T. F. (2018). *Feminist thought: A more comprehensive introduction*. Routledge.
- Türk, S. M. (2018). Eko-muhafazakârlığın doğası. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 14(53), 243-257.
- United Nations Environment Programme-UNEP. (2019). *Global Environmental Outlook (GEO)*. Cambridge University Press.
- Wallis, V. (2001). Toward ecological socialism. *Capitalism Nature Socialism*, 12(1), 127-145.
- Warren, K. J. (1990). The power and the promise of ecological feminism. *Environmental Ethics*, 12(2), 125-146.
- Wissenburg, M. L. J. (2006). Liberalism. A. Dobson ve R. Eckersley (Ed.). *Political theory and the ecological challenge* içinde (s. 20-34). Cambridge University Press.
- Yıldırım, K. (2021a). Tarihsel süreç içerisinde çevre hareketlerinde ortaya çıkan farklılıklar üzerine bir incelenme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 6(16), 360-382.
- Yıldırım, K. (2021b). Çevre politikalarında siyasal ve toplumsal gündem: Medya etkisi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(2), 389-418.
- Zimmerman, M. E. (1995). The threat of ecofascism. *Social Theory and Practice*, 21(2), 207-238.